

Oikeusfilosofian haasteita

Motto: Hegelistä on jo paljon oivallettu, kun käsitetään, miten hän oli idealisti joutumatta ristiriitaan Marxin materialistisen historiankäsitteilyn kanssa ja miten hänen filosofiansa oli *sub specie aeternitatis* olemalla filosofiaa siitä, mikä on käsillä (*gegenwärtig*).

Kirjoituksessaan ”Filosofia on jälkivii-sautta. Luonnos tekojen historian filoso-fiaksi” Mikko Lahtinen esittää kaksi Hegelin *Oikeusfilosofiaa* koskevaa haas-tetta, jotka kohdistuvat yhtä moneen tuon kiistellyn teoksen esipuheen lau-seeseen.¹ Mainittu esipuhehan onkin täynnä kuuluisia lauseita, pahennusta herättäneitä lauseita, väärin ymmärrettyjä lauseita. Se on paikoin hyvin po-leeminen, mutta monet sen lauseista ilmaisevat Hegelin filosofian syviä sys-temaattisia yhteyksiä. Lahtisen valitse-mien lauseiden avaaminen laajentui-si helposti Hegelin filosofian kokonais-esitykseksi. Yritän päästä hieman vä-hemmällä. Nimitän seuraavassa lainaa-maani esipuheen kohtaa, jota koskee Lahtisen ensimmäinen haaste, *Ruusulauselmaksiksi*.

”Järki on toisaalta itsetajuista henkeä ja toisaalta käsillä olevaa todellisuutta. Se mikä jää näiden väliin ja erottaa edellisen järjen jälkimmäisestä eikä salli itsetajuisen hengen löytää tyydytystä vallitsevasta todellisuudesta, on jonkin sellaisen abstraktion kahle, jota ei ole vapautettu käsitteeksi. Tiedostaa järki ruusuksi nykyisyyden ristissä ja näin iloita tästä nykyisyydestä, tämä järjellinen näkemys on *sovinus* todellisuuden kanssa, sovinto, jonka filosofia suo niille, joihin on kerran iskenyt sisäinen vaatimus käsittää ja siinä, mikä on substantiaalista, myös säilyttää subjektiivinen vapaus ja pitää siitä kiinni, ei erityisessä ja sattumanvaraisessa, vaan siinä, mikä on sinänsä ja itselleen.”²

Vähän aiemmin Hegel määrittelee filoso-fian tehtäväksi käsittää se, mikä

on, ”sillä se, *mikä on*, on järki”. Luon-nehdinnassa on painokasta verbin ”on” kursivointi, sillä siinä tähdätään sa-maan olemiseen kuin kreikkalaisessa sanassa ”ousia”. Tämä viittaa Hegelin tekemään eroon olemassaolon (*Dasein*, *Existenz*, *realitas*) ja todellisuuden³ (merkityksessä *Wirklichkeit*, *actualitas*) välillä. Hegelin pari sivua aiemmin esit-tämä ja ehkä koko esipuheen kuuluisin ja pahamaineisin lause:

”Mikä on järjellistä, on todellista; ja mikä on todellista, on järjellistä”,

ei suinkaan tarkoita, että kaikki *olemas-sa oleva* on järjellistä. Lauseen voidaan pikemmin katsoa sisältävän myös ke-hotuksen: ”tee olemassa olevasta järjel-listä”, sillä todellista tässä tarkoitettu-a aktuaalisen merkityksessä (*wirklich*) on vain käsitteensä mukainen oleva. Silti Hegel haluaa sanoa, että järjellisyys si-sältyy olemassa olevaan erityisesti mo-dernissa maailmassa *tietyyssä merkityk-sessä*, jonka otan pian puheeksi.

Ruusulauselman kaksi ensimmäis-tä lausetta viittaavat ensiksikin jo sa-nottuun, ts. siihen, että järki, joka tut-kii, on sama kuin järki, joka on insti-tuutioiden toimintaperiaatteena. Mi-nimaalisimmin ajateltuna kyseessä on jonkinlainen filosofisen tutkimuksen postulaatti ja samalla välttämätön ehto sille, että tutkimus on todella mahdol-lista, että kohde voi avautua sille. Voi-si myös sanoa, että lauseiden henki on aristoteelinen. Emme voi tehdä keskei-

siä ja historiallisesti ulottuviaisia sosiaa-lisia instituutioita määrittelevistä käsit-teistä abstraktioita, jotka ovat immuu-neja suhteessaan alkuperäisen objek-tiivitehtensä kehitykseen. Niiden on pikemminkin saatava kehkeytyä jatku-vasti tämän yhteyden sysääminä.

Joka ei löydä tyydytystä avautu-neesta kohteesta sellaisena kuin *Oikeus-filosofia* sen esittää, on ”jonkin abstrak-tion kahleessa”. Mikä tämä kahle on? Kahle ilmenee mm. esitetyssä abstraktiivisessa ajattelutavassa, mutta sen varsinainen lähde on syvemmällä. Yritän valaista asiaa.

Oikeusfilosofian peruskäsite ja sa-malla kaiken institutionaalisuuden legitimiuden kriteeri on *oikeuden* kä-site. Koska oikeus määrittyy vapaan tahdon todellisuudeksi, on kriteeri yh-tä hyvin *vapaa tahto*. Hegelin vapaan tahdon käsite poikkeaa radikaalisti li-beralistisesta vapauden käsitteestä, jon-ka mukaan vapaa on se, joka ei ole es-tetty tai estynyt halunsa suunnassa. En voi tässä tutkia Hegelin vapaan tahdon käsitettä enempää kuin toteamalla siitä pari tässä yhteydessä erityisen relevant-tia seikkaa.

Hegelin vapauden käsite jatkaa en-sinnäkin kantilaista vapauden käsitteen samastamista autonomiaan. Toiseksi se integroi vapauden käsitteen *sisältöön* tunnustuksen (*Anerkennung*) käsitteen, joka on Hegelin filosofiasa yleensä ja erityisesti *Oikeusfilosofiasa* kerta kaik-kiaan keskeinen. Tämän käsitteen vä-lityksellä vapaus ei vain sisällä symmet-ristä vastavuoroisuutta, vaan sen impli-kaationa on ajatus ihmisyyden kiteyty-misestä järkiolentojen yhteisöön, jos-sa yhden vapaus on mahdollinen vain kaikkien muidenkin vapauden ehdoil-la. Tämä ajatustapa kehkeytyy vähi-tellen 1700-luvulla. Kant kiteyttää sen erityisen kategorisen imperatiivin sii-hen versioon, jossa käsketään suhtau-tumaan ihmisyyteen itsessä ja muissa aina myös itsetarkoituksena eikä kos-kaan vain välineenä. Myös Hegelin jär-ki on yhtä hyvin praktinen kuin teo-reettinenkin järki.

Tunnustuksen periaate kehkey-tyi *instituutioksi* ensinnä rahatalouden amoraalisessa yhteydessä, tavaranomis-tajien välisessä suhteessa. Hegel on tä-sä hyvin perillä ja samoin siitä, että tä-män amoraalisen institutionaalisuus

»On huomattava, että Hegel ei määrittele tulevaisuuden tulemista prosessiksi, jossa ei ole tilaa sattumalle ja politiikalle. Pöllölauseessa puhutaan välttämättömyydestä, jonka historia osoittaa, mutta ei historiallisesta determinismistä. Hegelin filosofinen maailmanhistoria ei anna aihetta minkäänlaisiin deterministisiin päätelmiin. Se on täysin ainutkertainen tarina.»

on moraalisen tunnustuksen käsitteen todellistumisen historiallinen edellytys samoin kuin moderni työn kulttuuri (*Bildung*) on *yleistämisperiaatteen* kaisen sekä teoreettisen että praktisen sivistyksen historiallinen edellytys. Hegelille on tärkeää määritellä tunnustamisen periaate myös moraaliseksi.⁴ Sikäli kuin tunnustus on *institutionalisoitunut* myös moraaliseksi periaateeksi, jollainen se on *Oikeusfilosofian* kriteerinä, on tämänkin takana sama *yleistämisperiaate*. Moraalisena periaateena se on olenaisesti myös imperatiivi ja sellaisena riippumaton institutionaalista muodostumisyhteydestään.

Jos siis tunnustuksen käsite konstituoit modernia isetietoisuutta, järkeä ja vapauttakin ja on siten moraalin *yleispätevyyden* tai *substantiaalisuuden* peruste, on ”abstraktion kahle” viime kädessä modernin ”turhamielisen (ego-sentrisen, ironisen jne.) järjen” kykenemättömyyttä irtautua muista vaikuttimista tunnustuksen kannalle. Vastaavasti voidaan sanoa, että ruusun havaitseminen ristissä on juuri tunnustuksen *aktuaalisuuden* käsittämistä. Siinä on myös sovitus (*Versöhnung*) todellisuuden kanssa. Se kutsuu tekemään maailmasta tunnustuksen mukaista (vapaata, yhdenvertaista) osoittamalla, mihin voi tarttua tässä todellisuudessa. Sovitus ei siis ole *olemassa olevan* ihannoimista tai resignoitumista sen edessä. Ruusulausemaan sisälty ainakin

melkein Hegelin filosofian koko tarkoitus, nimittäin olla piste i:n päällä siinä hengen kehityksessä, jossa sen on määrä oman *tekonsa* välityksellä tietää itsensä. Tarkemmin sanoen ihminen, joka joko Hegelin filosofian nojalla tai muuten on kykenevä näkemään ruusun ristissä, on aivan erityisessä asemassa. Jos hän näet lisäksi ymmärtää, että hän tällä tavoin omaksuu tietyn länsimaisen tradition, joka vähitellen on antiikin Kreikasta lähtien (em. maailmanhistoria) kristinusko välittämänä kypsyttännyt tunnustukseen perustuvan vapauskäsitteen, hän on *hengen* (itsensä tietämisen⁵) *kypsyntä eksistenssiä*. Juuri tämä kaikille kuuluva näkymä Hegelin filosofian on määrä valaista ja samalla omalta osaltaan täydentää.

Hegelin sanonnat houkuttelevat uskomaan, että hengellä olisi immanenti kausaalisuus. Tosiasiassa henki voi toimia yhtä vähän ilman toimivaa ja tahtova yksilöä kuin autonajotaito voi ajaa autoa. Henki ei myöskään ole yksilöllisen tietoisuuden *ajallinen* edeltäjä, vaan hengen olemassaolo on *juuri ja vain* yksilöiden tietoisuutta. Henki *aktualisoituu* kuitenkin varsinaisesti vasta siinä eksplikaatiossa, jossa filosofia em. historiallisen kauden lopulla saavuttaa läpinäkyvyyden ja voi *rekonstruoida* retrospektiivisesti oman syntynsä ja kypsyntensä harmaalla harmaalle tai ideaalisena toisintona.⁶

Olemme vaivihkaa jo siirtyneet Mikko Lahtisen esittämän toisen vaikuttavan ja hyvin kuuluisan lauseman, *pöllölauseman* tulkintaan. Esiteltäköön se tässä.

”Vielä muutama sana sen *opettamisesta*, miten maailman pitää olla. Siihen filosofia näet ilmaantuu joka tapauksessa aina liian myöhään. Maailman *ajatuksena* filosofia ilmenee vasta aikana, jolloin todellisuus on päättänyt muodostumisprosessinsa ja saattanut itsensä valmiiksi. Tämän, minkä käsite opettaa, osoittaa välttämättömäksi historia: vasta todellisuuden kypsyttyä ideaalinen ilmenee vastakkaisena reaaliselle käsittäen saman reaalisena maailman substanssissaan ja rakentaen intellektuaalisen valtakunnan hahmoon. Kun filosofia maalaa harmaansa harmaalle, silloin on eräs elämän hahmo tullut vanhaksi, ja harmaalla harmaassa sitä ei saata nuorentaa, vaan vain tiedostaa; Minervan pöllö lähtee lentoon vasta hämärän laskeutuessa.”⁷

Filosofia tutkii hengen tekoa, joka tarkkaan ottaen ei ole teko sanan var-

sinaisessa mielessä, vaan lukemattomien länsimaisten ihmisten tekojen luova kvaliteetti. Filosofia on siksi alusta loppuun *transsendentaalista idealismia*, jonka metodi on tässä niin kuin aina *käsitteellinen konstituutio*, jolla ei ole mitään tekemistä minkään kausaalimimian kanssa. Hegelin filosofian teleologinen välttämättömyys ei ole nurin kääntynyt kausaalista välttämättömyyttä, vaan vapauden käsitteen kehityksen *rekonstruktion* välttämättömyyttä. Siihen kuuluu *välttämättä* esimerkiksi Rooman historia, koska vapauden kehkeytymisen – vapauden käsite maailmanhistoriallisen relevanssin kriteerinä – rekonstruoitu historia niin osoittaa. Se on juuri ja nimenomaan apinan anatomian ymmärtämistä ihmisen anatomian kautta. Oman käsitykseni mukaan se on lisäksi eräänlaista hermeneutiikkaa, historiografisen materiaalin *tulkintaa* vapauden käsite kriteerinä⁸.

Hegelin määrittelemässä rekonstruktivisessa maailmanhistoriassa vapauden kehittyminen tapahtuu aina yhteydessä tiettyyn valtiotyypin ja elämänmuotoon. Filosofia saapuu *post festum* tasan siinä merkityksessä, että kukin elämänmuoto kehittää ikään kuin itseltään vähitellen abstrahoiden ja refleksiona oman itseymmärryksensä vasta aktiivisuutensa viimeisen kukintaan liittyen⁹.

Kun uusi elämänmuoto alkaa, sillä on vain vanha filosofia ja siksi sen luova periaate kehkeytyy muualla, työssä, taiteessa, tieteissä jne. Filosofia toi tarttua vain vähitellen siihen, minkä kulttuurinen aktiivisuus vähän kerrassaan tuottaa reflektoituneessa muodossa. Tällöin on tietysti pidettävä koko ajan mielessä, että filosofia on vain ja ainoastaan *itsensä tietämisen tiede*¹⁰. Koska se on rekonstruktivis-hermeneuttista tutkimusta, se ei toisaalta voikaan olla kuin *post festum*, sillä mitä voisi enustava tulkitseminen muuta olla kuin *contradictio in abstracto*. Tulkittamisen materiaalin on oltava käsillä. Filosofista itseymmärrystä ei voi ”soveltaa käytäntöön”.

On huomattava, että Hegel ei määrittele tulevaisuuden tulemista prosessiksi, jossa ei ole tilaa sattumalle ja politiikalle. Pöllölauseessa puhutaan välttämättömyydestä, jonka historia osoittaa, mutta ei historiallisesta determinismistä. Hegelin filosofinen maail-

manhistoria ei anna aihetta minkäänlaisiin deterministisiin päätelmiin. Se on täysin ainutkertainen tarina. Olisi kertakaikkisen absurdia kuvitella Hegelin tähtävään esimerkiksi jonkinlaiseen historian prognostiseen kehityslakiin. Hegelin filosofia ei näet jäsenny lainkaan – niin kuin sanottu – kausaalisesti, vaan teleologisesti.

Pöllölauselmassa on siis puhe nimenomaan siitä, mikä on *filosofian tehtävä*, ei tulevaisuuteen projisoimisesta yleensä. Oikeastaan Hegel ei siis halua varsinaisesti kieltää kannujen valamista piikatytöiltä ja muilta (erittäin tunnetusti hänet itsensä mukaan lukien), mutta kylläkin *filosofian* osallistumisen siihen¹¹. Toisaalta vapaus ja oikeus ovat jo sen verran tärkeitä käsitteitä valtion reaaliperspektiivisellekin ymmärtämiselle, että Hegel katsoo voitavansa sanoa *Oikeusfilosofiansa*an jotain painavaa aktuaalisista poliittisista käytännöistäkin¹².

Luulen, ettei Hegel halua sanoa paljoakaan tulevaisuuden elämänmuodosta filosofoineen. Hegelin ja hänen filosofiansa odotusperspektiivi oli silti pitkä. Vaikka moderni elämänmuoto oli siis tullut vanhaksi, ei tunnustuksen periaatteen läpäisevä realisoituminen ollut aivan läheisessä näköpiirissä. Harva utopisti on jaksanut, viitsinyt tai osannut unelmoita moisesta. Useimmitenhan utopisteilla on ollut yhtä typeryttävän avara mielikuvitus erilaisten vipstaakien keksimisessä kuin suppea sosiaalisen maailman edes alustavassa hahmottamisessa.

Muuten. Hegelin filosofiassa kontingenssi on aivan keskeinen teema, mutta tämä on aivan toinen juttu. Lopuksi vielä arvoitus. Mikko Lahtinen kommentoi pöllöpassusta sanomalla, että se osoittaa, ettei Hegelin filosofia ole aikalaisfilosofiaa. Lainaankin siksi enempiä selittelemättä esipuheesta em. filosofian tehtävän määrittelyä välittömästi seuraavan kohdan, jota nimitän ”*kontemporaalilauselmaksi*”:

”Mitä yksilöön tulee, hän on joka tapauksessa *aikansa poika*; niinpä on filosofiakin *aikansa ajatuksissa käsitteynä* – Jos hänen (pojan? MM) teoriansa tosiaan ylittää sen, se rakentaa maailman, *sellaiseksi kuin sen pitää olla* pehmeään elementtiin, se tosin on olemassa, mutta vain hänen mielipiteenään -- pehmeään elementtiin, jossa mitä tahansa voi kuvitella”.

Viitteet

1. Teoksessa *Järjen todellisuus, 1–2. Juhla-kirja Markku Mäelle*. Sophopolis. Aate- ja oppihistorian tutkimuksia 26. Oulun yliopisto, Oulu 2002, s 355–397.
2. Hegel 1994, 64. ”Iskenyt” kääntää pasuksessa verbin ”ergehen” partisiipin ”ergangen”. Esimerkiksi ”syntynyt” olisi parempi vastine. En myöskään täysin käsitä, mitä voitetaan, kun ”selbstbewusst” käännetään ”itsetajuiseksi” ”itsetietoisena” sijasta. Mitä tulee itse substanssiin, on tämä varsin kompleksinen sitaatti mielestäni korrektilasti käännetty.
3. Tämä todellisuuden käsite on samaa maata kuin latinan ”actualitas” tai kreikan ”energeia”, ei siis esimerkiksi latinan ”realitas”.
4. Yleistämisperiaatetta voidaan pitää kaksinaisena. Sen yksi tendenssi on yleistää markkinaperiaatteet vähitellen kaikkialle, mihin se vain suinkin on mahdollista ja vähän muuhunkin. Sen toinen ja reflektiivisempi ja samalla kriittinen tendenssi on osoittaa ensin mainitun yleistämistendenssin anonyymi vieraannuttaminen (Marx) tai kolonisaatio (Habermas). Tuo vieraannuttamistendenssi on niin kavala, että Marx itse ei korostanut riittävästi, millä tavoin hänen oma kriittikkinsä liittyy jälkimmäiseen porvarillisen yhteiskunnan sivistyksen synnyttämään traditioon (ks. kuitenkin MEW 42, 170). Tämä laiminlyönti on sävyttänyt koko marxilaista liikettä kaventamalla kriittistä luokkaperspektiiviä etutaistelun ympärille ja syrjäyttämällä siitä sittemmin poliittista ulottuvuutta sosiologistisen luokkateorian hyväksi.
5. Ei saa unohtaa, että henki on itsensä tietämistä!
6. Kairos merkitsee hengen vuosisataisen työn *energeiaa*.
7. Hegel 1994, 65.
8. Hegel pyrkii myös osoittamaan, että historiankirjoituksellakin täytyisi olla teema. En ymmärrä, kuinka voisi olla niin, ettei hän olisi tässä täsmälleen oikeassa.
9. Miksei filosofia luo heti uutta itseymmärrystä? Vastaa analogialla. Popper vaati tieteeltä normalitieteen sijaan jatkuvaa vallankumousta kommentoidessaan. Kuhn ei voinut ”materialistina” hyväksyä Popperin ”idealismia” nimittäin sitä, että ihmisen ajattelulla olisi *milloin tahansa* vapaus mihin tahansa. Kuhnin mukaan ajatus tarvitsee kumoukseen erityisen kairoksen, joka on ankan raatamisen päätepiste. Hegel oli juuri *tässä mielessä* myös materialisti. Ideallinen toisinto on mahdollinen vasta, kun elämänmuoto on työstänyt koko aktiivisuutensa voimalla ja sen herpaantuessa vähitellen ”paradigmansa” näkyviin. *Reaaliperspektiivissä* materiaallinen työ *edeltää* Hegelinkin mielestä hengen työtä, minkä kuka tahansa voi nähdä vähällä vaivalla tutustumalla Oikeusfilosofiaan, erityisesti sen pykäliin 187–198. Hegelin idealismi ei siis ole tällaisen materialismin vastakohta, vaan *filosofiana* (arkisen ja erityistieteellisen)

reaaliperspektiivin vastakohta. Olisi absurdia kuvitella, että Hegel *kieltäisi* nämä toiset tietämisen perspektiivit. Myös Kuhn käsittää muuten, että paradigman viraalius kuluu samalla kun sen eksplikoituminen edistyy.

10. Erityisesti hengenfilosofian reaalikohteet eivät ole ensisijaisesti tutkittavina itsessään, vaan hengen ilmenemismuotoina.
11. Asian voisi myös ilmaista niin, että filosofi voi osallistua kannunvalantaan ja hänellä voi olla siihen erilaista kompetenssiäkin, muttei mitään sellaista asiantuntemusta, joka voisi vedota jonkinlaiseen filosofian auktoriteettiin. Toisin on erityistieteilijöiden laita, sillä heidän erityiskompetenssia muut kannunvalantaan osallistuvat eivät voine useinkaan kieltää.
12. Yksi tärkeä avain Hegelin poliittisen filosofian ymmärtämiseen on siinä, että Hegel ei oikeastaan osannut eikä halunnut integroida mitään perustavaa eturistiriitaa siihen. Tämä on ymmärrettävä yhtäältä sitä taustaa vasten, että hän käsitti modernin valtion vakiinnuttamisen kaikkia restauraatiopyrkimyksiä vastaan tehtäväksi, jonka oli määrä olla kaikille niille yhteinen ja ensisijainen, joiden tavoitteiden mukaista ei olisi ancien regimen palauttaminen. Tämän lisäksi arvelen hänen käsittäneen tunnustuksen periaatteen sellaiseksi, että sen ympärille olisi mahdollista kerätä laaja konsensus.

Kirjallisuus

- G. W. F. Hegel, *Oikeusfilosofia*. Suom. Markus Wahlberg, Pohjoinen, Oulu 1994.
MEW 42= Marx, Engels, *Werke*, Berliini 1983.